

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشکده حقوق

پایان نامه جهت دریافت درجه ی کارشناسی ارشد رشته
حقوق محیط زیست

عنوان :

توسل به سلاح هسته‌ای و حفاظت از محیط زیست در خلال مخاصمات مسلحانه بین‌المللی

دانشجو:

اصلی عباسی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محسن عبداللهی

استاد مشاور:

۱۳۸۹ / ۷ / ۲۲ جناب آقای دکتر میرشهبیز شافع

تیر ۱۳۸۹

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

۱۴۲۴۳۸

برای دخترم

همچنین از همسرم، جناب آقای دکتر علیرضا علنیراده که همکاری و
همفکری ایشان، امکان تکمیل این پایان نامه را فراهم نمود، قدردانی

می نمایم.

از اساتید بزرگوارم جناب آقای دکتر محسن عبداللہی و جناب آقای دکتر
میر شہنیر شافع کہ زحمت نظارت و بازبینی رسالہ این جانب را تقبل نمودند
بسیار سپاسگزارم. همچنین لازم می دانم از جناب آقای پرفسور سعید محمودی و
آقای پرفسور مایکل ان. اشمیت کہ با ارسال برخی منابع، نقش مهمی در تدوین
این رسالہ داشتہ اند، قدر دانی نمایم.

چکیده

در سال ۱۹۹۶، دیوان بین المللی دادگستری پیرامون (عدم) مشروعیت توسل به تسلیحات هسته ای اقدام به صدور رای مشورتی نمود و اظهار کرد: "گرچه حقوق بین الملل کنونی، در خصوص حمایت و حفظ محیط زیست، کاربرد تسلیحات هسته ای را بطور خاصی منع نمی کند، این امر حاکی از عوامل مهم زیست محیطی است که مقتضی است در سیاق پیاده سازی اصول و قواعد حقوقی قابل اعمال در مخاصمات مسلحانه مورد توجه قرار گیرند." در نوشتاری که پیش روی دارید، با توجه به رای مذکور به بررسی مساله کاربرد تسلیحات هسته ای و حفاظت از محیط زیست در خلال مخاصمات مسلحانه بین المللی پرداخته می شود. گرچه کاربرد تسلیحات در خلال مخاصمات مسلحانه بین المللی معمولاً با موضوع حمایت از اشخاص مرتبط است، اما پیدایش ایده هایی جهانی پیرامون شناخت ارزش ذاتی محیط زیست طبیعی، بعنوان سرمایه ای ضروری برای تداوم حیات، از جمله حیات بشر، اعم از نسل کنونی و نسلهای آینده بر روی زمین مستلزم بررسی کامل و جامع مساله " (عدم) مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته ای از منظر حقوق بین الملل محیط زیست است. رساله ای که در پیش روی دارید، مشتمل بر سه بخش است. بخش اول به بررسی مساله تاثیرات تسلیحات هسته ای بر محیط زیست از جمله اثرات وسایل نقلیه استراتژیکی و تاکتیکی می پردازد، در بخش دوم، به موضوع " حمایت غیر مستقیم از محیط زیست بر طبق حقوق توسل به زور" پرداخته می شود و اصول تناسب و ضرورت در ارتباط با حفاظت از محیط زیست مورد بررسی قرار می گیرند. در بخش سوم، موضوع " حفاظت مستقیم بر طبق حقوق درگیری های مسلحانه" بررسی می شود. در این مرحله است که امکان ارزیابی (عدم) مشروعیت توسل به سلاح هسته ای با توجه به مساله " حفاظت از محیط زیست" بر طبق مجموعه قواعدی که در متن رساله بررسی گردید، امکان پذیر می گردد.

کلید واژه: تسلیحات هسته ای، دفاع مشروع، حقوق توسل به زور، حقوق درگیری های مسلحانه، محیط زیست، تناسب و ضرورت

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱.....	مقدمه
۸.....	فصل اول: تسلیحات هسته ای و تاثیرات آنها بر محیط زیست
۹.....	گفتار اول : سیستم تسلیحات هسته ای
۱۲.....	الف : وسایل نقلیه هسته ای
۱۲.....	۱- وسایل نقلیه استراتژیک
۱۵.....	۲- وسایل نقلیه غیر- استراتژیک
۱۵.....	۳- کلاهک ها
۱۷.....	گفتار دوم : انفجار هسته ای
۱۹.....	الف) انواع انفجار هسته ای
۱۹.....	۱- انفجار هوایی
۲۰.....	۲- انفجار سطحی
۲۲.....	۳- انفجار زیرسطحی
۲۳.....	گفتار سوم : اثرات انفجار هسته ای
۲۴.....	الف) تاثیرات مستقیم انفجار هسته ای بر محیط زیست
۲۷.....	۱- تشعشع گرمایی
۲۸.....	۲- ضربه الکترومغناطیس
۲۸.....	۳- تشعشع هسته ای
۳۰.....	۳.۱) فروریزه های محلی
۳۰.....	۳.۲) فروریزه های میانی و جهانی
۳۱.....	ب) تاثیرات غیرمستقیم انفجار هسته ای بر محیط زیست
	فصل دوم: ممنوعیت غیر مستقیم کاربرد تسلیحات هسته ای بر طبق حقوق
۳۵.....	توسل به زور

گفتار اول: پیشینه ممنوعیت توسل به زور در حقوق بین الملل و جایگاه	
سلاح هسته ای.....	۳۷
گفتار دوم: دفاع مشروع و سلاح هسته ای.....	۴۳
الف) ضرورت دفاع مشروع و توسل به سلاح هسته ای.....	۵۳
ب) تناسب دفاع و توسل به سلاح هسته ای.....	۵۴
فصل سوم: ممنوعیت مستقیم توسل به سلاح هسته ای بر طبق حقوق	
درگیری های مسلحانه.....	۶۱
گفتار اول: پیدایش حقوق درگیری های مسلحانه.....	۶۱
گفتار دوم: مبانی و اصول حقوق درگیری های مسلحانه.....	۶۷
الف) اصول حقوق درگیری های مسلحانه.....	۷۰
۱) اصل بشر دوستی.....	۷۳
۲) اصل ضرورت.....	۷۵
۳) اصل تناسب.....	۷۵
۴) اصل تفکیک.....	۷۶
گفتار سوم: حمایت صریح حقوق درگیری های مسلحانه از محیط زیست در	
برابر آثار کاربرد سلاح هسته ای.....	۷۷
الف) کنوانسیون منع تغییرات زیست محیطی (ENMOD).....	۸۰
ب) پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ و کاربرد سلاح هسته ای.....	۹۰
۱) موارد مرتبط با حفاظت مستقیم از محیط زیست مندرج در پروتکل	
الحاقی اول.....	۹۴
۱.۱) ممنوعیت توسل به سلاح هسته ای به موجب بند ۳ ماده ۳۵	
پروتکل اول الحاقی.....	۹۵
۱.۲) ممنوعیت توسل به سلاح هسته ای به موجب ماده ۵۵ پروتکل	
اول الحاقی.....	۹۷
ج) کنوانسیون تسلیحات متعارف خاص (۱۹۸۱).....	۱۰۵
د) اساسنامه رم و حفاظت از محیط زیست.....	۱۱۲

نتیجه گیری..... ۱۱۹

منابع..... ۱۲۶

مقدمه

حفاظت از محیط زیست یکی از بنیانهای صلح و امنیت است.
کوفی عنان، دبیر کل سابق سازمان ملل متحد (۲۰۰۱)

ابداع سلاح هسته ای بعنوان واپسین در میان سلاحهای کشتار جمعی، موجب پیدایش شرایط کاملا بدیعی شده است که مفهوم جنگ را در تاریخ انسان معاصر اساسا تغییر داده است، "به گونه ای که متخصصان علوم دفاعی و تحلیلگران استراتژیک نظامی معتقدند که با ظهور سلاح هسته ای در ماهیت جنگ و در نتیجه در مفهوم امنیت جهانی تغییرات بنیادینی رخ داده است."^۱

بمباران هسته ای هیروشیما و ناکازاکی در آگوست ۱۹۴۵، علاوه بر تلفات انسانی موجب تخریب گسترده محیط زیست گردید که لزوم توجه به حیطة حفاظت از محیط زیست در قبال آثار مخرب ناشی از کاربرد تسلیحات هسته ای را بیش از پیش آشکار نمود. همچنین در طی حمله نیروهای متفق به عراق،

¹ Metz, Steven, Armed Conflict In The 21st Century: The Information Revolution And Post-Modern Warfare, Strategic Studies Institute, U.S Army War College, April 2000, p.27.

تاسیسات هسته ای و شیمیایی عراق مورد حمله قرار گرفت، بدون آنکه اثرات درازمدت آن بر محیط زیست مورد ارزیابی قرار گیرد^۱. از آثار کاربرد تسلیحات هسته ای بر محیط زیست که فراتر از مرزهای دولت محل انفجار را متاثر می نماید، می توان به زمستان هسته ای^۲ و کاهش لایه ازن^۳ اشاره نمود.

با بمباران هیروشیما و ناگازاکی، بشر بر لبه پرتگاه قرار گرفت و امروزه زرادخانه های هسته ای با انبوهی از تسلیحات مخرب و قدرتمند اتمی، تهدیدی برای بشر و محیط حیات وی محسوب می شوند. در عصر اتم، بشر بیش از هر زمان دیگری در معرض کشتار جمعی قرار دارد.

در هنگام بروز بحران یا وقوع جنگ، اولویت، حفظ زندگی انسانها و کاهش درد و رنج آنهاست. بنابراین توجه فقط معطوف به نیازهای انسان محور، کوتاه مدت و فوری است و ملاحظات زیست محیطی در درجه دوم اهمیت قرار دارد. گرچه به نظر میرسد ملاحظات زیست محیطی در طی جنگ و

^۱ Roscini, Marco, "Protection of Natural Environment in Times of Armed Conflict", U of Wstmister School of Law, Research Paper No.09-07, 2009, p.3.

^۲ بر طبق نظریه تورو، تون، آکرمن، پولاک و ساگان (۱۹۸۳)، انفجارهای هسته ای موجب به آتش کشیدن مناطق مسکونی و جنگل های وسیعی خواهد شد که دود، گرد و غبار ناشی از چنین احتراقی به واسطه گرمای شدید به ارتفاعات بالا برده می شود و قبل از فرونشستن مجدد بر سطح زمین نواحی وسیعی از جو زمین را آلوده می سازد. این ابر سیاه و متراکم، مانع از تابش نور خورشید به زمین خواهد شد. عدم تابش نور بر سطح زمین و کاهش شدید دمای لایه های تحتانی جو، توام با تشعشع شدید ناشی از فروریزه های هسته ای از فتوسنتز گیاهان جلوگیری می کند و منجر به تخریب حیات گیاهی و جانوری خواهد شد. سرمای شدید، مقادیر بالای تشعشع و تخریب گسترده تاسیسات حمل و نقل، امکانات پزشکی و اماکن صنعتی توام با کاهش شدید غلات و مواد غذایی منجر به تلفات سرسام آور ناشی از گرسنگی، تشعشع هسته ای و بیماری خواهد شد.

www.atomicarchive.com

^۳ زمانی که سلاح هسته ای در هوا منفجر می شود، هوای مجاور محل انفجار به شدت گرم شده و سپس با سرعت نسبتاً سریعی دما کاهش می یابد. در چنین شرایطی، مقادیر عظیمی اسید نیتریک تولید می گردد که وارد لایه های بالای اتمسفر می گردد و از تراکم لایه ازن می کاهد. لازم به ذکر است که ازن جهت مسدود نمودن تابش تشعشع فرابنفش بر سطح زمین نقشی ضروری دارد. در صورت کاهش لایه های ازن بر اثر انفجار احتمالی هسته ای که پیش بینی می شود در حدود ۳۰ تا ۷۰ درصد در برخی نقاط باشد، تشعشع فرابنفشی که به سطح زمین برخورد می کند موجب سوختگی های شدید و تاثیرات خطرآفرین اکولوژیکی خواهد شد. تخمین زده می شود که از انفجار یک بمب هسته ای یک مگاتنی در حدود ۵۰۰۰ تن اسید نیتریک

تولید می گردد. www.atomicarchives.com

بحرانهای انسانی باید در درجه دوم اهمیت قرار گیرد، اما وابستگی بسیار زیاد بیشتر کشورهای در حال توسعه بویژه جوامع آفریقایی به منابع طبیعی موجب می شود که محیط زیست بعنوان یک اولویت مهم باقی بماند. محیط زیست تخریب شده، امنیت معیشت آتی انسان را تهدید می کند و زمینه را برای عدم ثبات سیاسی و مخاصمه فراهم می سازد.

گرچه حفاظت از محیط زیست در خلال جنگ ملاحظه ای جدی در خلال مخاصمات مسلحانه به شمار نمی رود اما حقوق بین الملل تدابیر حفاظتی متعددی را برای حفاظت از محیط زیست در زمان جنگ اندیشیده است که در این نوشتار به بررسی کنوانسیونها و پروتکلهایی که سپر حفاظتی- حقوقی متناسبی را برای محیط زیست در قبال سلاحهای مخرب ایجاد نموده اند، پرداخته خواهد شد. همچنین نظر دیوان بین المللی دادگستری (ICJ) در خصوص مشروعیت تهدید یا توسل به سلاح هسته ای مورد بررسی تفصیلی قرار خواهد گرفت.

نکته قابل توجه در این سیاق آن است که تصویب قواعد محدود در زمینه قاعده مندسازی تسلیحات هسته ای ناشی از فقدان علاقه جامعه بین الملل نیست، بلکه، برعکس سازمان ملل بعنوان تجلی علایق و منافع جهانی، با هدف "امحاء تسلیحات هسته ای و سایر سلاحهای کشتار جمعی از زرادخانه های ملی"، در اولین قطعنامه خود به تاسیس کمیسیون انرژی اتمی^۱ پرداخت. در دهه ۱۹۵۰ نیز جهان شاهد پیشنهادات غیرقابل حصولی بود که قصد خلع سلاح کامل و عمومی را در خود می پروراندند که از آن جمله می توان به قطعنامه A/Res/1378 (XIV) مصوب ۲۰ نوامبر ۱۹۵۹ مجمع عمومی سازمان ملل اشاره نمود که "غایت خلع سلاح کامل و عمومی" را بیان می نمود. توافق نامه های بسیاری نیز در خصوص تسلیحات هسته ای منعقد شدند که می توان آنها را در شمار توافق نامه های کنترل تسلیحات طبقه بندی نمود و از آن جمله می توان به معاهده منع گسترش تسلیحات هسته ای (۱۹۷۰) اشاره نمود. همچنین

^۱ مجمع عمومی سازمان ملل در طی قطعنامه A/Res/1(1) مصوب ۲۴ ژانویه ۱۹۴۶، تاسیس کمیسیونی جهت بررسی مسایل مطروحه بواسطه کشف انرژی اتمی را مقرر نمود.

تلاشهایی در سطح بین المللی با هدف تشکیل مناطق عاری از سلاح هسته ای صورت گرفت که منجر به تشکیل مناطق مذکور در آمریکای لاتین (۱۹۶۷)، اقیانوس آرام جنوبی (۱۹۸۵)، جنوب شرقی آسیا (۱۹۹۵) و آفریقا (۱۹۹۶) گردید. همچنین، عدم کاربرد تسلیحات هسته ای در منطقه قطب جنوب (۱۹۵۹)، در فضای بیرونی، بر روی ماه و سایر اجرام کیهانی (۱۹۷۹ و ۱۹۶۷) و در اعماق دریاها (۱۹۷۱) مقرر شد.

علاوه براین، توافقات متعددی میان دول هسته ای از جمله ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی جهت امحاء موشک های میان برد و کوتاه برد (۱۹۸۷)، جهت کاهش و محدودیت تسلیحات تهاجمی استراتژیک (۱۹۹۱) صورت گرفت، البته اکثر توافقات مذکور، به قاعده مهندسازی مالکیت تسلیحات هسته ای می پرداختند. لذا در حیطة حقوق صلح قرار می گیرند. بنابراین، در عمل هیچ گونه توافق نامه ای که به مساله کاربرد تسلیحات هسته ای در مخاصمات مسلحانه بر طبق حقوق درگیری های مسلحانه بپردازد، وجود ندارد. گرچه، مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۶۱، عدم مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته ای بر طبق حقوق بین الملل را اعلام نمود و آن را جنایتی علیه بشریت و تمدن محسوب کرد^۱، و علیرغم اینکه " اکثریت علمای حقوق، معتقد به عدم مشروعیت کاربرد آنها هستند^۲، هنوز دول اراده لازم جهت پذیرش الزام آور آن را نیافته اند.

بنابراین، در سال ۱۹۹۲، تعدادی از سازمانهای غیر دولتی از جمله سازمان پزشکان بین المللی برای پیشگیری از جنگ هسته ای^۳ و انجمن بین

^۱ قطعنامه A/Res/1653 (XVI) مصوب ۲۴ نوامبر ۱۹۶۱ پیرامون عدم مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته ای. در قطعنامه مذکور، مجمع عمومی، کاربرد سلاح های هسته ای و گرما-هسته ای (Thermo-Nuclear) را مغایر با ماهیت و اهداف سازمان ملل و نقض مستقیم منشور می داند و بر مفرط بودن اثرات تسلیحات هسته ای، ایجاد درد و رنج بیهوده و تخریب بشریت و تمدن صحه می گذارد.

^۲ البته برخی دیگر از جمله شورازنبرگر، استفاده از تسلیحات هسته ای را به طور استثناء، در مقام دفاع مشروع، ضرورت نظامی و حتی حق پیشگیری از سلطه جهانی پذیرفته اند. Rousseau, ch: Le droit des conflits, armes, Paris, Pedone, 1983, مندرج در ضیایی بیگدلی، محمدرضا، حقوق جنگ، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ دوم، سال ۱۳۸۰، صفحات ۱۹۱-۱۹۰.

^۳ International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW)

المللی صلح^۱ و اتحادیه بین المللی حقوقدانان علیه تسلیحات هسته ای^۲، طی پیکاری بین المللی تحت عنوان "پروژه دیوان جهانی"^۳، توجه اعضای سازمان جهانی بهداشت (WHO) و سازمان ملل را به موضوع مشروعیت یا عدم مشروعیت تسلیحات هسته ای، جلب نمودند. سرانجام، در ۱۴ می ۱۹۹۳، سازمان جهانی بهداشت (WHO)، با تصویب قطعنامه ۴۰/۴۶ از دیوان بین المللی دادگستری درخواست نمود تا از منظر تأثیرات تسلیحات هسته ای بر سلامت انسان و محیط زیست، بررسی نماید که آیا "کاربرد چنین تسلیحاتی در خلال جنگ یا سایر مخاصمات مسلحانه توسط یک دولت، منجر به نقض تعهدات آن دولت بر طبق حقوق بین الملل از جمله اساسنامه سازمان جهانی بهداشت (WHO) خواهد شد؟

همچنین، در تاریخ ۱۵ دسامبر ۱۹۹۴ نیز، مجمع عمومی سازمان ملل از دیوان بین المللی دادگستری درخواست نمود تا در خصوص سوال ذیل، رای مشورتی خود را اعلام نماید:

"آیا تهدید و یا کاربرد تسلیحات هسته ای در هر شرایطی بر طبق حقوق بین الملل، مجاز است؟"

دیوان، سرانجام در ۸ جولای ۱۹۹۶، رای مشورتی خود را پیرامون هر دو درخواست فوق اعلام نمود. دیوان، بر طبق بند ۲ ماده ۹۶ منشور^۴، به دلیل اینکه مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته ای، ارتباطی با مسایل حقوقی مطرحه در حدود فعالیت های سازمان جهانی بهداشت ندارد، درخواست سازمان جهانی بهداشت را نپذیرفت، اما درخواست مجمع عمومی پذیرفته شد و بطور مشروح مورد بررسی قرار گرفت. دیوان در جریان بررسی درخواست مجمع عمومی، علاوه بر موضوعات مطرحه در حیطه حقوق توسل به زور و حقوق

^۱ International Peace Bureau (IPB)

^۲ International Association of Lawyers Against Nuclear Arms (IALANA)

^۳ World Court Project

^۴ در ماده ۹۶ منشور سازمان ملل متحد آمده است: ۱- مجمع عمومی یا شورای امنیت می تواند درباره هر مساله حقوقی از دیوان بین المللی دادگستری درخواست نظر مشورتی نمایند. ۲- سایر ارکان ملل متحد و نهادهای تخصصی که ممکن است در هر زمان چنین مجوزی را از مجمع عمومی تحصیل کرده باشند، نیز می توانند نظر مشورتی دیوان را در مورد مسایل حقوقی مطرحه در حدود فعالیت هایشان درخواست نمایند

درگیری های مسلحانه، به مساله مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته ای در ارتباط با حق حیات^۱ و ممنوعیت نسل کشی^۲ و همچنین حمایت و حفاظت از محیط زیست^۳ نیز پرداخت. دیوان در باب حمایت از محیط زیست اعلام نمود:

" گرچه حقوق بین الملل معاصر، در ارتباط با حمایت و حفاظت از محیط زیست، به طور خاص، کاربرد تسلیحات هسته ای را منع ننموده اند، {اما} این امر حاکی از این است که عوامل مهم زیست محیطی باید بطور مناسب، در سیاق اجرای اصول و قواعد قابل اعمال در درگیری های مسلحانه مد نظر قرار گیرند.^۴"

در رساله ای که در پیش روی دارید، در جهت پاسخ گویی به این سوال تلاش شده است که آیا کاربرد تسلیحات هسته ای در طی مخاصمات مسلحانه بین المللی، موجب نقض هنجارهای کنونی حقوق بین الملل عمومی در باب حفاظت و حمایت از محیط زیست خواهد شد یا خیر؟ گرچه، کاربرد تسلیحات در خلال مخاصمات مسلحانه، معمولاً در حیطه حمایت از اشخاص مطرح است، اما با توجه به هشپاری روزافزون افکار عمومی نسبت به ارزش ذاتی محیط زیست، بعنوان سرمایه بی بدیل تداوم حیات بشر، ضرورت بررسی جامع مساله (عدم) مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته ای از منظر حقوق بین الملل حفاظت از محیط زیست، آشکار می گردد. در این رساله تلاش شده است تا مساله حفاظت از محیط زیست در خلال مخاصمات مسلحانه بین المللی در حیطه حقوق توسل به زور و حقوق درگیری های مسلحانه مورد بررسی دقیق و در عین حال موجز قرار گیرد تا مشخص شود حقوق بین الملل چه تدابیری برای پاسداشت محیط زیست در حین مخاصمات بین المللی اندیشیده است. در حوزه حقوق توسل به زور، نگارنده بر آن است تا اصول ضرورت و تناسب را توأم با مبحث دفاع مشروع بررسی نموده تا پاسخی متقن به مساله ممنوعیت

¹ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, para. 24.

² ICJ Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, para. 26.

³ ICJ Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, paras. 27 & 33.

⁴ ICJ Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, para. 33.

غیرمستقیم کاربرد تسلیحات هسته ای در حقوق توسل به زور هویدا گردد. همچنین در حیطه حقوق درگیری های مسلحانه، به تفصیل مساله ممنوعیت مستقیم توسل به سلاح هسته ای در سایه حمایت های صریح حقوق درگیریهای مسلحانه از محیط زیست در برابر آثار کاربرد سلاح هسته ای مورد بررسی قرار گرفته شده است تا پیش اندیشی های حقوق بین الملل جهت مقابله با آثار شوم کاربرد تسلیحات هسته ای بر محیط زیست تبیین گردد.

در کل، رساله ای که در پیش روی دارید، مشتمل بر سه فصل است که فصل اول به بررسی نکات فنی پیرامون تسلیحات هسته ای و تاثیرات آن بر محیط زیست اختصاص یافته است. در فصل دوم، ممنوعیت غیرمستقیم کاربرد تسلیحات هسته ای بر طبق حقوق توسل به زور^۱ و موارد نقض آن در حیطه مطروحه پرداخته شده و مبحث حمایت مستقیم از محیط زیست بر طبق حقوق درگیری های مسلحانه^۲ در فصل سوم مطرح شده است. لازم به ذکر است که در مسیر پیشرفت رساله، در مواقع لزوم، به رای مشورتی دیوان پیرامون (عدم) مشروعیت تهدید و یا کاربرد تسلیحات هسته ای (۱۹۹۶)، بعنوان مرجعی صالح برای رسیدگی به موضوعات زیست محیطی، ارجاع شده است.

امید است که تلاش نگارنده رساله در جهت تبیین دقیق، مجمل و در عین حال فراگیر قواعد حقوقی مرتبط با حفاظت از محیط زیست در خلال مخاصمات مسلحانه، با مد نظر قرار دادن پیچیدگی های مساله (عدم) مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته ای به ثمر نشسته باشد.

^۱ Jus ad Bellum

^۲ Jus in Bello

فصل اول: تسلیحات هسته ای و تأثیرات آنها بر محیط زیست

شاعر همواره مغلوب جنگجو خواهد شد،

باقی هر چه هست، همه افسانه است.^۱

زمانی که در دسامبر ۱۹۲۸، دو فیزیکدان آلمانی در انیستیتو قیصر ویلهلم در برلین، موفق به شکافتن اتم اورانیوم شدند، شاید هیچ کس باور نمی کرد که غول جادو از محبس رهانیده شده است. بعد از هشدار اینشتین به فرانکلین روزولت در مورد احتمال منتج شدن آزمایش هان-استراسمن به تولید بمب هسته ای آلمانها، آمریکا اولین تلاش خود را در جهت دستیابی به بمب اتمی آغاز نمود که سرانجام در جولای ۱۹۴۵، وزارت جنگ آمریکا، تولید بمب اتمی را که قابلیت تخریب گسترده ای فراتر از تصور بشر را دارد، اعلام نمود. متعاقب آن، در ساعت ۳:۰۵ صبح ۱۶ جولای ۱۹۴۵، اولین بمب اتمی جهان توسط آمریکا در ناحیه دورافتاده ای در پایگاه آلاموگوردو نیروی هوایی واقع در ایالت نیومکزیکو آزمایش شد و راز قدرت اتم را که از آغاز خلقت جهان نهفته بود، برملا نمود. در حقیقت، در این مرحله از تاریخ، مخرب ترین سلاحی که بشر تا کنون به خود دیده بود، پا به عرصه نهاد و با مباران اتمی هیروشیما و ناگازاکی در سال ۱۹۴۵، به جهانیان ثابت گردید که بمب اتم صرفاً یک سلاح نیست، بلکه غایی ترین ابزار تخریب جمعی است که بر خلاف سایر تسلیحات متعارف، به دلیل تأثیرات فوری بعد از انفجار و اثرات درازمدت ناشی از تشعشع و فروریزه های اتمی، قابلیت نابودسازی کل نژاد بشری و کره زمین را دارد. از همان آغاز عصر اتم، پیشرفت های فن آوری در زمینه تسلیحات هسته ای و سیستم های حمل و نقل و پرتاب آنها منجر به ایجاد و تولید تسلیحات مخرب تر و پیچیده تر گردید. وجود تسلیحات هسته ای استراتژیک با برد بین قاره ای و انواع سلاحهای هسته ای تاکتیکی، ابرقدرت

¹ The warrior will always triumph over the poet, and everything else is fairy tale in Menendez, Ana, "The Last War", Harper-Collins E-books, 2009, page 7.

های هسته ای و سایر دول دارای تسلیحات هسته ای را قادر می سازد تا هر نقطه ای از کره زمین را هدف قرار داده و تخریب نمایند و بدین گونه، بواسطه شکست در خلع سلاح هسته ای در سطح جهان از طریق اعتبار و قدرت حقوق بین الملل، تمدن در سایه هراس جنگ جهانی هسته ای، حیات نامطمئنی را سپری می کند، بویژه آنکه، جنگ سرد و رقابت هسته ای میان شرق و غرب، جهان را به آستانه نبرد تمام عیار هسته ای سوق داد.

در این بخش به بررسی تاثیرات تسلیحات هسته ای، بویژه تاثیرات منحصربفرد آنها که موجب تمایز آنها از تسلیحات متعارف و سایر تسلیحات غیرمتعارف دیگر مانند سلاحهای باکتریایی و شیمیایی می گردد، پرداخته خواهد شد. بدین منظور ابتدا بطور خلاصه انفجار هسته ای و انواع مختلف آن تشریح خواهد شد.

گفتار اول : سیستم تسلیحات هسته ای

گرچه تسلیحات هسته ای بر روابط دول بویژه دول ابرقدرت در دوران پس از جنگ جهانی دوم تاثیر عمده ای داشته اند، اما تعاریف حقوقی اندکی از تسلیحات " اتمی " یا " هسته ای " ارایه شده است. اولین تعریف از سلاح اتمی در یک سند حقوقی بین المللی برای اولین بار در پروتکل سوم ۱۹۵۴^۱ معاهده بروکسل ۱۹۴۸^۲ که سند تاسیس اتحادیه اروپای غربی (WEU) به شمار می رود، مطرح شده است. در پروتکل سوم، جمهوری فدرال آلمان بعنوان عضو تازه وارد اتحادیه اروپای غربی، متعهد به عدم تولید تسلیحات اتمی، شیمیایی و بیولوژیکی در قلمرو خود گردید. در ضمیمه شماره دو پروتکل، طرفین متعاهد، سلاح اتمی را به شرح ذیل تعرف نموده اند:

^۱ پروتکل سوم ۱۹۵۴ پیرامون کنترل تسلیحات الحاقی به معاهده بروکسل در تاریخ ۲۳ اکتبر ۱۹۵۴ امضا و در تاریخ ۶ می ۱۹۵۵ لازم الاجرا گردید.

^۲ معاهده بروکسل در ۱۷ مارس ۱۹۴۸ بین بلژیک، بریتانیای کبیر و ایرلند شمالی، فرانسه، لوکزامبورگ و هلند برای تسهیل همکاری در زمینه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و مسایل مرتبط با دفاع مشترک امضا گردید و در ۲۵ آگوست ۱۹۴۸ لازم الاجرا شد.

" الف)... هر گونه سلاحی که حاوی سوخت هسته ای یا ایزوتوپ های رادیواکتیو باشد، یا بمنظور حمل و یا بهره گیری از چنین موادی طراحی شده باشد، و از طریق انفجار یا سایر تغییرات متوالی هسته ای در سوخت هسته ای یا از طریق خاصیت رادیواکتیو بودن سوخت هسته ای یا ایزوتوپ های رادیواکتیو، قابلیت ایجاد تخریب جمعی، صدمه جمعی و یا مسمومیت همگانی را داشته باشد. ب) علاوه بر این، هر گونه قطعه، ابزار، دستگاه یا موادی را که بطور خاص برای سلاح مندرج در پاراگراف الف، طراحی شده اند یا اهمیت عمده ای در چنین سلاحی دارند، بعنوان سلاح اتمی فرض خواهد شد..."

تعریف مشابهی نیز متعاقب پروتکل سوم ۱۹۵۴ در معاهدات چهارگانه مناطق عاری از سلاح هسته ای^۱، که در بین سالهای ۱۹۶۷ تا ۱۹۹۶ منعقد گردیدند و همچنین در بعضی از توافق نامه های دیگر مانند ماده ۱۱ توافق نامه دوجانبه میان ایالات متحده آمریکا و بریتانیا ۱۹۵۸، از سلاح هسته ای ارایه شده است. هر کدام از این تعاریف اشاره به قابلیت تسلیحات هسته ای جهت رهاسازی انرژی هسته ای به شیوه غیرقابل کنترلی دارند، با این حال نکته تمایز معاهدات NWFZ با پروتکل سوم ۱۹۵۴، مستثنی نمودن وسایل پرتاب چنین سلاحهایی از شمول تعریف ارایه شده است، البته در صورتی که وسیله پرتاب، بخش لاینفکی از سلاح هسته ای باشد، در دایره شمول تعریف مذکور قرار می گیرد.^۲

همچنین کنوانسیون مدل تسلیحات هسته ای (۱۹۹۷) دربردارنده تعریف جامعی از تسلیحات هسته ای است. پیش نویس کنوانسیون مدل در سال ۱۹۹۷

^۱ Nuclear Weapon Free Zone (NWFZ)

^۲ بعنوان مثال ماده ۵ معاهده تلاتلولوکو (منع تسلیحات هسته ای منطقه آمریکای لاتین و حوزه کارائیب)، تسلیحات هسته ای را به شرح ذیل تعریف می کند :

"هر گونه ابزاری که قابلیت رهاسازی انرژی هسته ای را به شیوه غیرقابل کنترلی داشته باشد، و دارای مجموعه از ویژگی ها هستند که کاربرد آنها را جهت تامین اهداف جنگ طلبانه مناسب می سازد. هر وسیله ای که ممکن است برای حمل نیروی پرتاب ابزار مذکور مورد استفاده قرار گیرد، در صورتی که بخش قابل تفکیکی از ابزار باشد و جزء لاینفکی از آن به شمار نرود، در شمول این تعریف نمی گنجد". همچنین بند ج ماده ۱ معاهده پلیندایا (معاهده منطقه عاری از سلاح هسته ای آفریقا، ۱۹۹۶) و بند ج ماده ۱ معاهده راروتونگا (معاهده منطقه عاری از سلاح هسته ای اقیانوس آرام جنوبی، ۱۹۸۵) . بند ج ماده ۱ معاهده بانگوک (معاهده منطقه عاری از سلاح هسته ای آسیای جنوب شرقی، ۱۹۹۵) حاوی تعاریف مشابهی هستند.

توسط گروه عظیمی از حقوقدانان، دانشمندان و سایر کارشناسان با الگو برداری از کنوانسیون تسلیحات شیمیایی سال ۱۹۷۲ تهیه گردید. تعریف ارایه شده در کنوانسیون مذکور، مشابه تعریف ارایه شده در معاهده تلاتللوکو^۱ است منتها با این تفاوت که به جای کاربرد عبارت "تسلیمات اتمی" از عبارت "تسلیمات رادیولوژیکی" استفاده می کند. تسلیحات رادیولوژیکی بر طبق تعریف ارایه شده در طرح پیشنهادی دوجانبه ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق به کمیته خلع سلاح در سال ۱۹۷۹، پیرامون ممنوعیت توسعه، تولید و کاربرد تسلیحات رادیولوژیکی، عبارتست از:

"ابزاری، به غیر از ابزار منفجره هسته ای، که بطور خاص برای کاربرد مواد رادیولوژیکی از طریق انتشار مواد مذکور طراحی شده است و با تابشی که از تجزیه چنین موادی تولید می گردد، موجب تخریب، خسارت یا صدمه می شود."^۲

لازم به ذکر است که امروزه، در اغلب تعریف ارایه شده از اصطلاح "سلاح هسته ای"، وسیله پرتاب ابزار هسته ای در صورتی که از ابزار مذکور لاینفک باشد، بعنوان بخشی از سلاح هسته ای محسوب می گردد، در غیر این صورت از دایره شمول اصطلاح سلاح هسته ای خارج است. اغلب اصطلاح "سلاح هسته ای"، هم شامل کلاهک هسته ای حاوی مواد منفجره هسته ای و هم وسیله پرتاب می گردد. دو ابزار مذکور توأم با سکوی پرتاب و سیستم پشتیبانی "فرمان و نظارت"، بعنوان سیستم سلاح هسته ای شناخته می شوند.^۳

^۱ Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin American and the Caribbean (Tlatelolco, 1967)

^۲ طرح مشترک ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق به کمیته خلع سلاح در سال ۱۹۷۹ پیرامون ممنوعیت ساخت، تولید، ذخیره یا کاربرد تسلیحات رادیولوژیکی ارایه گردید. به نقل از J. Rotblat, *Nuclear Radiation in War*, Tylor & Francis Press, London, 1981, p. 131.

^۳ Koppe, Erik, *The Use of Nuclear Weapons and Protection of Environment During International Armed Conflict*, Hart Publishing, London, 2008, p. 50.

الف: وسایل نقلیه هسته ای

وسایل مذکور را با توجه به دو اصطلاح تسلیحات استراتژیک^۱ و تسلیحات تاکتیکی می توان تعریف نمود. تسلیحات استراتژیک عبارتند از تسلیحاتی که دارای قابلیت های دوربرد و میان قاره ای هستند و معمولاً برد آنها بیش از ۵۵۰۰ کیلومتر^۲ است و جهت هدف قرار دادن اهداف نظامی، اقتصادی و گاهی سیاسی که در خاک دشمن و خارج از میدان جنگ قرار دارند، به کار می روند.^۳

تسلیحات غیراستراتژیک یا تاکتیکی^۴ نیز عبارتند از: تسلیحاتی که برد آنها تا ۵۵۰۰ کیلومتر و یا ۵۵۰۰ کیلومتر است و معمولاً علیه اهداف نظامی دشمن که در میدان جنگ یا در خارج از آن قرار دارند مانند پایگاههای دریایی، انبارهای مهمات و نیروهای ذخیره به کار می روند.

۱- وسایل نقلیه استراتژیک

سیستم های تسلیحات میان قاره ای اندکی وجود دارند که از قابلیت هدف گیری اهداف نظامی، اقتصادی و سیاسی واقع در خارج از میدان جنگ برخوردارند که عبارتند از: الف) بمب افکن های دوربرد و ب) موشک ها.

الف) بمب افکن های دوربرد: قدیمیترین سلاح هسته ای استراتژیک در واقع بمب گرانشی است که دو مورد آن در حمله علیه هیروشیما و

^۱ بر طبق تعریف ارائه شده در وبستر: استراتژی عبارتست از علم و هنر فرماندهی نظامی در میدان جنگ در رویارویی با دشمن در شرایط برتر. همچنین در فرهنگ کولینز، استراتژی به معنای "علم یا هنر طرح ریزی و اجرای جنگ و طرح درازمدت خاص برای حصول به موفقیت" تعریف شده است.

^۲ برد ۵۵۰۰ کیلومتر در تعاریفی که از موشک های بالستیک بین قاره ای بعنوان یکی از وسایل حمل استراتژیک یا برای تعریف اصطلاح "سلاحهای تهاجمی استراتژیک" توسط ایالات متحده و اتحاد جماهیر شوروی در معاهده تحدید تسلیحات استراتژیک (سالت ۱۹۷۹) ارائه شده است، بعنوان ملاک مستقیم یا غیر مستقیم برد سلاحهای استراتژیک و تاکتیکی مشخص شده است.

^۳ Kochran, Erkin, Hoeng, Nuclear Weapons Information Handbook, Vol. 1, Military Forces of United States, 2000, P. 2.

^۴ واژه تاکتیک در فرهنگ وبستر بعنوان "شیوه به کارگیری نیروهای نظامی در جنگ" تعریف شده است. همچنین در فرهنگ کولینز در تعریف آن آمده است: "هنر و علم هدایت و نظارت کامل بر حرکت یا رزمایش نیروهای نظامی در جنگ جهت حصول به هدف یا اجرای وظیفه خاص".